

บทที่ 5

การเลี้ยงสัตว์ และ การจับสัตว์น้ำ

5.1 การเลี้ยงสัตว์

หลักฐานเกี่ยวกับการเลี้ยงสัตว์ของชาวไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับหลักฐานในสมัยอยุธยา จึงไม่สามารถทำให้ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับอาชีพนี้ของคนไทยในยุคนั้นได้มากนัก หลักฐานจะมีมากขึ้นเมื่อมายถึงสมัยรัชกาลที่ 5 และ 6 เป็นต้นมา อย่างไรก็ตาม ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ ก็ได้ทราบจากบันทึกของปาลเลกัวร์ ว่าสัตว์ที่เลี้ยงและมีกันแทบทุกรัชเวศอน เห็นจะได้แก่วัวและควาย นอกจากนั้นก็มีช้าง ม้า หมู เป็ด ไก่ สำหรับเป็ด และไก่นั้น ปาลเลกัวร์บันทึกว่า “สัตว์เลี้ยงมีปีกจำพวกเป็ดและไก่นั้นเป็นสิ่งธรรมชาติ”¹ คงหมายถึงมีเลี้ยงกันทุกบ้าน นอกจากนี้สัตว์เลี้ยงที่มี “มากเหลือเกินในประเทศไทย” คือหมายความว่า ปาลเลกัวร์ให้เหตุผลว่าที่มีมากเพราะคนไทยไม่ฆ่าสัตวนั้นเอง²

ในบรรดาสัตว์เลี้ยงที่ชาวไทยเลี้ยงไว้ในครั้นนั้น มีโคและกระบือ เป็นสัตว์ที่มีคุณค่าสูง และมีค่าสูงมาแต่สมัยอยุธยาแล้ว และยังคงมีคุณค่าสูงเรื่อยมายังแม่นบจุบัน นอกจากนี้ในสมัยรัชกาลที่ 5 และ 6 เป็นต้นมา ได้มีการให้ความสำคัญต่อการเลี้ยงสัตว์อีก 2 ประเภท ซึ่งให้ผลผลิตที่เป็นประโยชน์มาก คือ ตัวไหม และครัว

5.1.1 การเลี้ยงโค - กระบือ

ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ โคและกระบือยังคงครองความเป็นสัตว์ที่มีคุณค่ามากถึงขนาดปาลเลกัวร์บันทึกไว้ว่า “เป็นสัตว์ที่ประเสริฐมากสำหรับประเทศ รัฐบาลสมัยนั้นจึงห้ามมิให้ใครฆ่าสัตว์เหล่านั้น โดยwang โ遍及รับใหม่ไว้อย่างหนัก”³

ประโยชน์ของโคกระเบื้องมีกล่าวไว้ในเอกสารหลายแห่ง เช่นปาลเลกัวร์เขียนไว้ว่า “เขาใช้วัวและควายไก่นา และใช้วัวต่างควายต่างบรรทุกของไปในปากได้”⁴ และอีกที่หนึ่งเป็นเอกสารในสมัยรัชกาลที่ 5 กล่าวว่า กระเบื้องนั้นเป็นสัตว์ที่ “ราชภูมิราไบมากิกัจุระ”⁵ และอีกที่หนึ่งในร่าง

ท้องตราเพิ่มเติมข้อพระราชบัญญัติ จ.ศ. 1238 ว่า “ราชภูมิจะเอาโกระบือไปเขนแกวียน นวดเข้าไกนา ชีเที่ยวหาปลา แต่ตามกระบือหาย ถ้าผู้รับจ้างเข้าโรงหีบ”⁶

จะเห็นได้ว่าในแบบทุก กิจกรรมของการทำมาหากินของราชภูมิไทยต้องพึงพาอาศัยโกระบือไปเสียทั้งสิ้น นับแต่การไถนาตัดยอดจนถึงการนวดข้าว ในกิจการทำน้ำตาลทราย แรงงานกระบือก็จำเป็นมาก เพราะต้องอาศัยกระบือกมาอัดอย และยังต้องให้โโค-กระบือหมุนเครื่องหินอ้อย อีกด้วย หากขาดแคลนโโค-กระบือก ก็จะมีผลกระทบต่อการทำน้ำตาลทรายกันที่เดียว ซึ่งเกิดขึ้นมาแล้วในสมัยรัชกาลที่ 5⁷ นอกจากนี้คนไทยในยุคนั้นยังนิยมใช้กระบือกมาเรื่องในคลองที่ตื้นเขิน ที่เรือไม่สามารถผ่านไปได้⁸ ในยามจะชุดคลองเล่า กระบือกยังเป็นประโยชน์อีก เพราะก่อนที่จะมีเครื่องจักรใช้ วิธีที่ง่ายที่สุดก็คือ ไล่ต้อนผุ่งโกระบือไปในที่ ๆ จะชุดคลอง หลังจากทำให้ดินบริเวณนั้นเหลวที่ดินตรงนั้นก็จะลึกลงไปเองเรื่อย ๆ หลังจากไข่ผุ่งกระบือย่าไปมาจนกลอยเป็นคลองໄต⁹

ด้วยเหตุที่โโค-กระบือมีประโยชน์มากมายเหลือที่จะนำมาพัฒนาได้นี้เอง จึงทำให้รัฐบาลในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นไม่ประทานให้เป็นสินค้าออก ดังมีหลักฐานในสมัยรัชกาลที่ 3 ว่า คนในบังคับอังกฤษเดินทางเข้ามาดำเนินการค้าขายในดินแดนล้านนา ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 คือเมื่ออังกฤษได้ครอบครองตะนาวศรี รา พ.ศ. 2370 ได้มีข้าราชการอังกฤษเดินทางเข้ามา เผ้าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ที่กรุงเทพฯ ใน พ.ศ. 2382 ข้าราชการผู้นั้นคือ นายแพที่ริชาร์ดสัน (พระราชนครวุฒิการเรียนมิสเตอร์ฤทธิ์สชอน) ซึ่งได้ร้องเรียนว่าที่เมืองมอยเกิดโรคระบาด ทำให้โกระบือล้มตายเป็นอันมาก จึงเข้ามาติดต่อขอโกระบือจากพ่อค้าในแขวงเมืองเชียงใหม่และลำพูน ปรากฏว่าเจ้าของสัตว์ได้รับเงินแล้วแต่ไม่ยอมให้สินค้าตามที่ตกลงกันไว้¹⁰

ผลของการร้องเรียนครั้นนั้นปรากฏว่า เจ้าพระยาพระคลังได้ชี้แจงให้นายแพที่ริชาร์ดสันทราบว่า ช้าง ม้า โโค กระบือ เป็นกำลังราชการแผ่นดินในด้านการศึกษาราชการถ้าปล่อยให้ลูกค้าซื้อออกไปแล้ว บ้านเมืองก็จะขาดกำลังและพาหนะที่สำคัญไป ฉะนั้นรัฐบาลจึงไม่อาจอนุญาตให้มีการซื้อขายสินค้าประเภทนี้ได้ และทางการจะจัดข้าหลวงขึ้นไปดำเนินการติดตามเงินเพื่อชำระคืนให้แก่คนอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษทุกคน¹¹

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ที่ทรงให้ความสำคัญกับสัตว์เลี้ยงเหล่านี้ ถึงกับออกประกาศให้ความคุ้มครองอย่างจริงจังคือมิให้ยิงปืนเล็กในบริเวณที่วัด หรือที่บ้าน และที่ป่าที่ทุ่ง และห้ามยิงช้างม้าโกระบือ และสัตว์ที่เจ้าของเขากะห้ามไว้ ถ้าผู้ใดบังอาจยิงปืนผิดกฎหมาย จะถูกปรับใหม่เป็นเงินตั้งแต่ 160 บาทขึ้นไป และ 400 บาทลงมาตามที่

ยิ่งมากและน้อย ถ้าหากไปยังถูกช้าง ม้า โค กระเบื้อง สุกร เปิด ไก่ สัตว์ที่มีเจ้าของเลี้ยงอยู่ทำให้ ตายจะต้องคิดเงินตามราคาของสัตวนั้น ๆ¹² แสดงว่าสัตว์ต่าง ๆ มีค่าตัว แต่ไม่พบหลักฐาน ในสมัยรัตนโกสินทร์นี้จึงสันนิษฐานว่า น่าจะใช้แนวเดียวกับอัตราเดิมที่ใช้ในสมัยอยุธยา

ครั้นถึงรัชกาลที่ 5 รัฐบาลก็ให้ความสำคัญกับสัตว์ปะการนี้มากยิ่งขึ้น และมีการส่งเสริมในเชิงวิชาการมากขึ้น นับตั้งแต่การผลสมพันธุ์ การกำจัดโรคระบาด การควบคุมการซื้อขายภายในประเทศ ตลอดจนการผลิตและควบคุมการส่งเป็นสินค้าออก

ในการเพิ่มจำนวนโคกระดื้อ ควบคู่ไปกับสัตว์ประ��ที่นัด้วยคือ สุกร ม้า เพื่อให้ได้จำนวนมากขึ้น และได้พันธุ์ที่ดีขึ้น ทางรัฐบาลได้นำเอาพันธุ์ต่างประเทศมาเลี้ยงผสมกับพันธุ์พื้นเมือง ทำให้ได้พันธุ์ที่มีขนาดใหญ่กว่า อย่างน้อยก็หนึ่งเท่าของพันธุ์พื้นเมือง นอกจากนั้นยังทำให้มีโรคเบาบางลงด้วย สัตว์พันธุ์ใหม่นี้ดีบโตเร็วและมีพละกำลังมากขึ้น งานการผสมสัตวนี้เป็นส่วนหนึ่งของแผนกสัตวแพทย์ในกรมเพาะปลูก ซึ่งมีผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศด้านนี้คือ สัตวแพทย์ปริญญาชาวอังกฤษ ชื่อ นายเอช เอส. เลียวนาร์ด (Mr. H.S. Leonard M.R.C.V.S.) เป็นที่ปรึกษา¹³ งานด้านผสมพันธุ์สัตว์ได้ขยายตัวกว้างขวางออกไป โดยมีการตั้งกองประจำตามท้องถิ่นขึ้นอีก 9 แห่ง และจัดให้มีการอบรมเจ้าหน้าที่เป็นจำนวนมากขึ้น เพื่อส่งออกไปแนะนำและช่วยเหลือราชภารตามท้องที่ต่างๆ ในภาคอีสาน

ครั้นถึง พ.ศ. 2457 ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนสัตวแพทย์ขึ้นในการเพาะปลูก และได้เริ่มทำการฉีดยาป้องกันโรคระบาดสัตว์ในท้องที่ที่เกิดโรคขึ้น มีการศึกษาโรคและฉีดยาโรคระบาดของโควิดบีโอด เพื่อเป็นการทำน้ำบำรุงในการทำไร่นาด้วย¹⁴

ในเรื่องการซื้อขายโกรเบื้องภายในประเทศนั้น ทางรัฐบาลในรัชกาลที่ 5 ก็ได้วางมาตรการควบคุมไว้เป็นอย่างดี กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานโรงพิมพ์หลวงตีพิมพ์ตัววีกีฬาสำหรับรูปพรรณเจ้าของและซังม้า โกรเบื้องพระราชทานออกไปให้เจ้าเมืองกรมการหัวเมืองชั้นนอก ถ้าถูกค้าไทย มอง ลาว เขมร พม่า ตอง แขวงจะมาเที่ยวซื้อซังม้าโกรเบื้อง ณ แขวงเมืองเมื่อไรก็ให้ผู้ขายกับผู้ซื้อนำซังม้าโกรเบื้อง มาให้เจ้าเมืองกรมการทำบัญชีรูปพรรณ ซัง ม้า โกรเบื้องไว้สำหรับเมือง แล้วเขียนชื่อเจ้าของ และรูปพรรณซัง ม้า โกรเบื้อง ลงในตัววีกีฬาพิมพ์ตามช่องซึ่งระบะว่างไว้นั้นว่ารายนั้น ภารยาชื่อนั้น ตำแหน่งที่นั่น อายุบ้านนั้น อำเภอที่นั่น แขวงเมืองนั้น ให้ต่อเลขศักราชเท่านั้น ปีนั้น ศกซังท้ายหนังสือพิมพ์ดังแต่ ณ วันค่ำ ปีฉลูนพศศก ศักราช 1239 สืบไป ไม่ให้เรียกค่าธรรมเนียมสิ่งใด แหงสือเดินทางนั้นให้เขียนด้วยเส้นหมึกดำ ประทับตราผู้ว่าราชการเมือง นอกชื่อ

ผู้ซื้อผู้ขาย และจำนวนช้างม้าโคลงในหนังสือเดินทางว่า นายนัมมานาขายโคระบือ หังภูกิพิมพ์รูปพรรณเข้าของและโโคกระบือ ให้แก่นายนัน ภารยาชื่อนัน อยู่บ้านนัน แขวงเมืองนัน เท่านั้น ภูกิพิมพ์สำหรับโโคกระบือเท่านั้นฉบับให้ผู้ซื้อไปเป็นสำคัญค่าหนังสือเดินทางนั้น เรียกอย่าให้เกินอย่างธรรมเนียม ที่เคยเรียกมาแต่ก่อนเป็นอันขาด¹⁵

กรณีลูกค้าพาช้างม้าโโคกระบือมาถึงบ้านไดเมื่อใด จะขายช้างม้าโโคกระบือให้แก่กันหมวดตามจำนวนหนังสือเดินทาง ก็ให้ลูกค้าพาช้างม้าโโคกระบือมาให้เจ้าเมือง กรรมการเมืองชั้นนอก หรือกรรมการกำนัน รองกำนัน นายตำบลชั้นใน ทำรูปพรรณลงในตัวพิมพ์ใหม่ให้ได้ซื้อขายกัน ตัวพิมพ์สำหรับช้างม้าโโคกระบือเดิมนั้น ให้เจ้าเมืองกรรมการเมืองนั้น ๆ และนายตำบลนั้น ๆ เรียกมาสักหลังประทับตราไว้ว่าช้างม้าโโคกระบือตัวนี้ซื้อขายมีตัวพิมพ์ใหม่แล้ว ตัวพิมพ์ฉบับนี้ใช้ไม่ได้ ส่งมาให้เจ้าเมืองกรรมการรักษารักษาไว้ ค่าหนังสือเดินทางเรียกตามกระบวนการบิลเมือง และตามพระราชบัญญัติเก่า หรือจะแบ่งขายช้างม้าโโคกระบือเท่าไร ให้เจ้าเมืองกรรมการชั้นนอก และนายตำบลเมืองชั้นใน ลักษณะประทับตราหนังสือเดินทางเดิมไว้ ช้างม้าโโคกระบือตามจำนวนหนังสือเดินทางนี้เจ้าของขายแล้วเท่านั้น คืนหนังสือเดินทางให้เจ้าของไปเป็นสำคัญ¹⁶

นอกจากนี้ เกี่ยวกับสถานที่ซื้อขาย รัฐบาลก็ยังจัดสถานที่ซื้อขายโโคกระบือไว้เป็นสัดส่วน อีกด้วย กล่าวคือจัดให้มีการกำหนดตำบลที่ซื้อขายโโคกระบือในแขวงกรุงเทพฯ และหัวเมืองฝ่ายเหนือฝ่ายใต้ ฝ่ายตะวันออกฝ่ายตะวันตก เมืองหนึ่งสามตำบลสี่ตำบล ตามเมืองใหญ่เมืองน้อย ซึ่งเป็นทางราชภูมิเดินทางไปมา ให้มีกรรมการกำนันกำกับอยู่ในที่นั้นเป็นนิตย์สำหรับทำบัญชี รูปพรรณผู้ขาย และรูปพรรณโโคกระบือด้วย ที่ทรงคำริเซ่นนี้เพื่อระดับต้องการให้โจรผู้ร้ายซึ่งลักโโคกระบือราชภูมิจะได้ลดน้อยลงไป¹⁷

ผู้ที่รับคำพระราชนองการไปดำเนินงานคือ พระยาอินทราธิบดีราชรองเมืองเจ้ากรมกองการเวรขวา พระเทพผลุ เจ้ากรมกองการเวรซ้าย ให้เปพิเคราะห์ดูในแขวงอำเภอกรุงเทพฯ ผู้ตัววันออกตัววันตก หาที่ดังให้ราชภูมิซื้อขายโโคกระบือได้สักกี่ตำบล ให้พระยาอินทราธิบดี สิหารรองเมือง พระเทพผลุรับภูกิพิมพ์ต่อเจ้าพนักงานโรงพิมพ์หลวงมา แล้วประกาศให้ราชภูมิในแขวงอำเภอกรุงโดยทั่วทั้งที่ดังที่จะให้ราชภูมิซื้อขายโโคกระบือ แล้วให้มีอำเภอ กำนัน เสมียนกำกับ ทำรูปพรรณให้ซื้อขายกันอยู่ ๆ ณ ตำบลบ้านนัน ออำเภอเป็นที่นั้น กำนันชื่อนั้น เสมียนชื่อนั้น ถ้าราชภูมินำโโคกระบือมาซื้อขายจำหน่า แลกเปลี่ยนกันมากน้อยเท่าใดก็ให้อำเภอกำนันปฏิบัติอย่างที่ประกาศข้างบน นอกจากนั้นให้ซื้อขายกันในวันเดียว ผู้ใดไม่ทำตาม

ขึ้นแลกอบซื้อขายโโคกระเบื้องจากต่างถิ่นที่ประภาคนี้ ก็จะถูกชำระบะโภช การประภาศสถานที่นี้ ให้ประกาศให้ราษฎรในแขวงอำเภอให้ทราบทั่วทั้งเดือนหนึ่งก่อน ถ้าพ้นกำหนดเดือนหนึ่งแล้ว จึงให้พระยาอินทรารัตน์ดีสิหารชื่อเมือง และพระเทพมุจจอดำเนินน้ำไปตั้งอยู่ตามกำหนด ที่ประภาศทุกตำบล แล้วให้ยื่นทางว่ากำหนดเดือนน้ำ ~~แล้ว~~ ขออำเภอทำนันให้ทราบ¹⁸

ส่วนการซื้อขายเนื้อโโคกระเบื้องนั้น ก็มีมาตรการควบคุมดังนี้คือ ผู้ใดจะนำโโคกระเบื้องออก จำหน่าย ซื้อขายเนื้อเป็นอาหารเมื่อใด ต้องให้มاءแจ้งความแก่เจ้าพนักงานนายตรวจปลิศที่ สเตเช่น (Station) ซึ่งอยู่ในตำบลที่ใกล้กันกับที่ผ่านสัตว์นั้นให้ทราบ และเจ้าพนักงานนายตรวจปลิศจะ มีอำนาจที่จะไปตรวจดูหนังสือตัวพิมพ์รูปพรรณสำหรับตัวสัตว์นั้น¹⁹

ในเรื่องของการส่งสัตว์ไปจำหน่ายยังต่างประเทศนั้น โโคกระเบื้องได้เป็นสินค้าออกสำคัญ ของประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 มีหลักฐาน ใน ร.ศ. 116 ไทยส่งออกไปขาย 4,891 ตัว ใน ร.ศ. 117 ส่งไป 14,310 ตัว²⁰ ตลาดของสินค้าโโคกระเบื้องอยู่ในเอกสารเล่มเดียวกันนี้ว่า เป็นเมืองสิงคโปร์ อุปสรรคสำคัญของการส่งโโคกระเบื้องต่างประเทศคือโรคนาด ดังนั้นจึงได้มีการวางโครงการ ปราบและป้องกันโรคครินเดอร์เพสต์โดยตั้งด่านกักสัตว์ขึ้น ส่งสัตว์แพทย์ไปทำการปราบและ ป้องกันโรคนาดทั่วพระราชอาณาจักร โดยจัดทำเขื่อนที่หัวเมืองปักษ์ได้ก่อ นับตั้งแต่ชุมพรลง ไปจนถึงชายพระราชอาณาเขต ได้ส่งพนักงานสัตวแพทย์ออกไปกำกับประจำท้องที่ และตั้งเป็น ด่านกักสัตว์เป็นตอน ๆ โดยระวังมิให้สัตว์ที่เป็นโรคจากที่อื่นนำเข้าโรคเข้ามาในท้องที่นั้น ๆ กับทั้งระดมกำจัดโรคในท้องที่ โดยการฉีดยาป้องกันและทำลายเชื้อโรคต่าง ๆ ที่มีแล้วนั้นจน สิ้นไป และจึงขยายกิจการการปราบและป้องกันโรคสัตว์ระบาดไปในภาคเหนือ และภาคตะวันออก ตามลำดับ ปรากฏว่า เมื่อ พ.ศ. 2470 รัฐบาลได้ส่งสัตวแพทย์ไปทำการป้องกันและรักษาโรค โโคกระเบื้องที่ศึกป่วยเกิน 150,000 ตัว ส่งเจ้าหน้าที่สัตวแพทย์ไปประจำจังหวัดและมณฑลต่าง ๆ และตั้งกองบัญชาการสัตว์ กองทำวัคซีน และเชรุ่มที่สถานีปากช่อง อำเภอสีคิว จังหวัดครรราชสีมา ตั้งกองผสมพันธุ์สุสานที่ทำพระ จังหวัดขอนแก่นเป็นต้น และในสมัยนั้น เจ้าพระยาพลเทพได้เสนอให้ มีพระราชบัญญัติเกี่ยวกับสัตว์พาหนะ ซึ่งได้ดำเนินร่างสำเร็จออกมาเป็นพระราชบัญญัติใน พ.ศ. 2474²¹

อนึ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 ในการที่จะนำช้างม้าโโคกระเบื้องไปขายต่างประเทศ ทางการ มีคำสั่งว่าต้องให้ทำหนังสืออกมาของนุญาตที่จะบรรทุกออกไป เมื่อไหร่ก็ตามที่สินค้าอื่น ๆ ก่อนที่จะ บรรทุกลงเรือ เจ้าพนักงานกรมศุลกากรจะได้ไปตรวจดูหนังสือพิมพ์รูปพรรณสำหรับตัวสัตว์ ที่จะบรรทุกออกไปให้ถูกต้องตามพระราชบัญญัติ²²

5.1.2 การเลี้ยงช้าง-ม้า

วิธีการเลี้ยงสัตว์ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ก็ไม่มีการบันทึกเรื่องรวมเอาไว้ นอกจากกฎหมายที่ประกาศในสมัยรัชกาลที่ 4 ที่แสดงถูกุณค่าของสัตว์เลี้ยงบางจำพวกเอาไว้ ได้แก่ประกาศ พ.ศ. 2397 ให้ยอมรับฐานะของช้าง และม้าว่า ช้างและม้าเป็นสัตว์ที่มีชาติมีสกุลให้เรียกว่า ช้างหนึ่ง ส่องช้าง ม้าหนึ่ง ส่องม้า ไม่ควรเรียกว่า ตัวหนึ่งสองตัว แต่สัตว์เดร็จดานนอกจากช้างและม้า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงให้เรียกว่าตัวหนึ่งหรือสองตัว เช่นเต่าหนึ่งตัว, หรือเต่าสองตัว เป็นต้น²³

การเลี้ยงช้าง ก็เลี้ยงไว้เพื่อลาภชุ่งในทางภาคเหนือของประเทศไทย นอกจากนั้นก็ใช้สำหรับบรรทุกสินค้าไปขายต่างเมือง

สำหรับการเลี้ยงม้า ในเมืองไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คนยังไม่นิยมเลี้ยงกันนัก เพราะม้าจำนวนน้อยมากในเมืองไทยขณะนั้น ปาลเลกัวร์บันทึกไว้ว่ามีผู้นำมาถวายพระมหากรซาริย์ประมาณ 100 ตัว ส่วนชาวบ้านไม่มีการเลี้ยงม้ากันเลย นอกจากในหัวเมืองใกล้ ๆ เท่านั้น จะนั้นในสมัยนั้น “สัตว์ชนิดนี้เกือบไม่มีประโยชน์อันใดเลย”²⁴

5.1.3 การเลี้ยง เป็ด-ไก่-สุกร

ชาวไทยเลี้ยง เป็ด ไก่ และสุกรไว้เป็นอาหารเป็นส่วนมาก สำหรับการเลี้ยงเป็ดไก่ไม่มีเอกสารทางประวัติศาสตร์บันทึกไว้ ส่วนการเลี้ยงสุกรก็พอ มีบ้าง คือ บันทึกของปาลเลกัวร์กล่าวไว้ว่า หมูที่เลี้ยงเป็นพันธุ์เดียวมีห้องติดติด รสชาติของเนื้อหมูอร่อยและย่อยง่าย ใช้บริโภคกันเป็นอาหารทั่วไป นิยมกันมากโดยเฉพาะในหมู่ชาวจีน นอกจากมีหมูป้าและกียังมีหมูป่า หรือหมูเดือนเป็นจำนวนมาก มันไม่ทำร้ายคนแต่จะเข้าทำลายไว้มันและไว้ข้าวโพดจนเกิดความเสียหายอยู่บ่อย ๆ²⁵

อนึ่งในการฆ่าสัตว์เป็นอาหารนั้น ดูจะเป็นเจตนา谋生ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ โดยเฉพาะที่ทรงโปรดนาจะไม่ให้คนทำบ้าป ฉะนั้นจึงทรงมีประกาศห้ามในวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระองค์ทรงแนะนำให้พสกนิกรทำบุญเลี้ยงพระด้วยเครื่องเคียง เครื่องบวดเสีย ให้เว้นจากการฆ่าสัตว์ ซึ่งแต่เดิมนิยมทำบุญเลี้ยงพระกันด้วยการฆ่าสุกรเป็ดไก่กงปลา และสัตว์อื่น ๆ อีกเป็นอันมาก ทรงเห็นว่าเป็นบาปและการพระราชพิธีนี้เป็นพิธีริมคลอันยิ่งใหญ่ จึงทรงมีประกาศห้ามเสีย²⁶

ในสมัยรัชกาลที่ 6 พ.ศ. 2462 ได้มีการส่งเสริมการเลี้ยงหมูเป็นเชิงวิชาการขึ้น ได้แก่ มีการทดลองโรคหมูขึ้นที่ตำบลปทุมวัน โดยความช่วยเหลือของสถานпасเตอร์ (สถานเสาวภา)

ทำให้รู้จักรอยหมูขึ้นหล่ายชนิด²⁷ ส่วนในเรื่องการเผยแพร่ความรู้ในการเลี้ยงสัตว์ รัฐบาลก็ได้จัดทำคำแนะนำในการเลี้ยงสุกร เป็น ໄກ พิมพ์แจกแก่ประชาชนเพื่อเผยแพร่ให้เกิดความนิยมและสนับสนุน²⁸

5.1.4 การเลี้ยงไก่

การเลี้ยงไก่เพื่อทำผ้าไหมได้ทำกันมานานแล้ว โดยเฉพาะทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย แต่เป็นการทำตามแบบที่เคยนำมาแต่โบราณ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการส่งเสริมการเลี้ยงไก่ให้มีคุณภาพดีทัดเทียมกับต่างประเทศ รัฐบาลไทยจึงจ้างผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่นมาทำงานด้านนี้หลายคน (ขณะนั้นประเทศไทยญี่ปุ่นกำลังประสบความสำเร็จในการผลิตไก่มอกขายตลาดโลก) เช่น นายโตยะมะ (Mr. Toyama) ซึ่งเดินทางเข้ามารับราชการในเมืองไทยดังต่อไปนี้ เดือน กันยายน พ.ศ. 2444 เข้าได้เดินทางไปสำรวจการเลี้ยงไก่ในจังหวัดต่าง ๆ เช่น ที่นครราชสีมาเป็นต้น ได้เสนอรายงานความคิดเห็นและเสนอแนะว่า ต้นหม่อนซึ่งเป็นอาหารของไก่หนันในเมืองไทยมีหล่ายชนิด แต่ใบหม่อนไม่งาม เพราะราชภรรมาไม่ได้ดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร และยังไม่เข้าใจการเพาะปลูกต้นหม่อนที่ถูกวิธี ฉะนั้นกระทรวงเกษตรธาริการควรจะส่งเสริมการปลูกต้นหม่อนพันธุ์ดี เพราะใบหม่อนเป็นอาหารสำคัญของตัวไก่ สำหรับตัวไก่ในเมืองไทยนั้นมี 2 ชนิด ชนิดหนึ่งเหมือนแรร์ อีกชนิดหนึ่งเป็นบุ้งขาว ไม่มีลาย บางตัวมีเลือดขาวจะซักเส้นไก่ สีนวล ตัวสีเหลืองซักเส้นไก่สีเหลือง รังไกเมืองไทยมีรูปร่างคล้ายกับรังไกเมืองตุ้ง หรือคล้ายกับรังไกป่า รังไกเมืองไทยมักเป็นโรคจากแมลงวันหยอดไข่บนตัวไก่ ทำให้เกิดตัวหนอง ใช้ตัวไก่เทศลูถึงห้องตัวไก่ ที่ที่หนองใช้จะบวมเหมือนตัวบุ้งชนิดหนึ่งซึ่งกล้ายเป็นฝีเสื้อ เรียกว่า ฝีเสื้อ “ออก” แล้วมักตายก่อนซักไย นายโตยะมะเสนอให้รัฐบาลแก้ไขการเพาะปลูกต้นหม่อน การเลือกพันธุ์ไก่ดี ๆ การเพาะเลี้ยง นำเอาวิธีทำไก่และวิธีการอสันไหมที่ทันสมัยเข้ามาใช้ในประเทศไทย เนื่องจากการทำไก่ในไทยนั้นรังไกเมืองน้อยเพราะพันธุ์ไก่แล้ว ควรนำเอาไก่พันธุ์ไทยมาผสมกับพันธุ์ญี่ปุ่น เพื่อให้ได้ไก่พันธุ์ดีขึ้น อีกประการหนึ่งเครื่องสำหรับสาวไก่ของไทยเป็นเครื่องมือหยอด สาวไก่ทำให้เส้นไก่ยาวลง จึงควรเอาเครื่องของญี่ปุ่นมาใช้สาวเส้นไก่ไทยทำให้เส้นไก่ดีขึ้น²⁹ จึงเสนอแนะให้รัฐบาลตั้งโรงปั้นไก่ใหม่ขึ้นเพื่อแสดงคุณและประโยชน์ในการทำไก่ให้ประจักษ์แก่ราชภรรมา ฝึกหัดและสอนศตรีให้มีวิชาทำมาหากายเลี้ยงชีพด้วยการปั้นไก่ เพื่อเกลี้ยกล่อมซักชวนผู้เลี้ยงไก่เมื่อกำลังใจเพาะไก่มากขึ้น และทำให้รัฐบาลมีผลประโยชน์รายได้มากขึ้น เพื่อเป็นการส่งเสริมการเลี้ยงไก่และให้ความรู้แก่ราชภรรมาผู้สนใจในการเลี้ยงไก่ กรมเพาะปลูกกระทรวงเกษตรธาริการจึงเบ็ดสอนวิธีเลี้ยงไก่ใหม่ขึ้น โดยกำหนด

หลักสูตรครึ่งปี ว่าด้วยต้นหม่อน ใบหม่อน การเพาะฟองไหเม การเลี้ยงตัวไหเม รักษารัง และการซักเส้นไหเม³⁰

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 6 สมัยที่พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุริดิเรกฤทธิ์เป็นเสนาบดี กระทรวงเกษตรธาริการ (พ.ศ. 2455-64) การเลี้ยงไหเมได้ประสบอุปสรรคหนาประการ ตลอดมา เช่น ไหเมเป็นโรค หักการเลี้ยงต้องขาดทุนมาก ฉะนั้นการที่จะส่งเสริมให้ราชภูมิเลี้ยงไหเม เป็นอาชีพเพียงด้านเดียวคงไม่อาจทำได้ คงได้แต่ส่งเสริมให้มีการเลี้ยงไหเมเป็นอาชีพสำคัญไป เกิดกิจกรรมนำร่องไหเมเพื่อให้เป็นอาชีพโดยตรงก็เป็นอันล้มเลิกไป และกองช่างไหเมต่าง ๆ ก็ได้ยุบเลิก ในคราวนี้ด้วย ดูจากสถิติส่งไหเมออกนอกจากปี 2453 - 2462 ลดลงเรื่อยๆ³¹

5.1.5 การเลี้ยงครั้ง

นอกจากจะมีการส่งเสริมการเลี้ยงไหเมแล้ว ทางรัฐบาลในสมัยรัชกาลที่ 5 ยังส่งเสริมให้มีการเพาะครั้งขึ้นในภาคอีสานอีกด้วย คือที่บุรีรัมย์ มีการเพาะปีละ 2 ครั้ง คือเดือนธันวาคมและเดือนมิถุนายน แต่ราชภูมิมักนิยมเพาะเดือนมิถุนายนมากกว่า เพราะเป็นฤดูฝนครั้งงามกว่า ต้นไม้ที่เพาะมาสำหรับเลี้ยงครั้งได้แก่ต้นกะบุ ต้นสนวัน ต้นสะแก ต้นพุทรา และต้นจามจุรี เป็นต้น³²

5.2 การจับสัตว์น้ำ

อาชีพการจับสัตว์น้ำ ดูเหมือนจะเป็นอาชีพที่ทำกันทั่วไปทุกแห่งในอาณาจักร เพราะลำน้ำลำคลองในท้องนา ตลอดจนท้องที่ ๆ ติดกับทะเลกัลวันแล้วแต่เป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ ไปด้วยสัตว์น้ำทั้งสิ้น มีหลักฐานการบันทึกของปลาเล็กว่า “ได้บรรยายไว้อย่างชัดเจนถึงความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำในเมืองไทยในสมัยนั้น ไว้หลายตอนด้วยกัน สำหรับการจับสัตว์น้ำจีดันนั้น แหล่งจับก็ได้แก่ตามลำน้ำลำคลองทั่วไป ตลอดจนบริเวณท้องทุ่งท้องนา ซึ่งสังเกตได้จากท้องที่ได้ทำนาปลูกข้าวกันมากท้องที่นั้นก็จะมีการจับปลา จับสัตว์น้ำจีดควบคู่ไปด้วยเสมอ เช่นที่อยุธยา อย่างท้อง สุพรรณบุรี ลพบุรี ซึ่งก็เป็นแหล่งปลูกข้าวสำคัญกับชาวอุดมไปด้วยปลา เช่นที่ลพบุรี นั้นบอกว่าในแม่น้ำลำคลองสมบูรณ์ไปด้วยปลา จึงสังเกตเห็นมีผู้คนกรุ่นทุ่ง เป็นป่า นากกระสา และนกน้ำชนิดอื่น ๆ มาหากินกันมาก³³ และอีกแห่งหนึ่งคือที่อยุธยา ก็ได้รับการบันทึกถึงความอุดมสมบูรณ์ของปลาและสัตว์น้ำอื่น ๆ ไว้อย่างน่าอัศจรรย์ว่า

ปีหนึ่งแล้วอัด บ่อเบี้ยแควอยุธยาฯ วนน้ำไปตาม ๆ กัน

ครั้นแล้วในตอนกลางคืน มีฝนตกลงมาห่าใหญ่ วันรุ่งขึ้น

ขณะที่ออกไปเดินเด่นในท้องทุ่ง ข้าพเจ้า (ปลาเล็กว่า)

ได้รับความประทศก ใจที่ได้เห็นบ่มีน้ำเกือนเต็ม และ มีป่าผลปีว่ายอยู่เป็นอันมาก ปลาเหล่าน้ำจากไหนนะ ข้าพเจ้าสอบถามชาวบ้านคนหนึ่ง เมื่อวานนี้ไม่เห็นมี ปลาสักตัว เขาจึงขี้แจงให้ข้าพเจ้าทราบว่ามันมาตามฝน³⁴

ดังนั้นจึงทำให้ทราบว่า เวลาเกิดน้ำท่วมขึ้นครั้งใด ก็จะมีฝูงปลาเกิดขึ้นเป็นอันมากดังคำ บันทึกของปalaเล็กว่า

ในเวลาน้ำท่วม จำนวนปลาได้เพิ่มพูนขึ้นอย่างนับ ไม่ถ้วน
ในห้องหุ่ง ตามกองกอกและแพพัก ครั้นน้ำลดลงญูงปลา
ก็จะเคลื่อนย้าย ให้ตามน้ำไป ลงแม่น้ำลำคลองด้วย
นามนายก่ายกองรวมกันญูงนด³⁵

และที่ได้มีปลาชูกชุมมากที่นั้น ก็จะมีนกนานาชนิดมาหากิน ดังคำบันทึกที่ว่า

ฉะนั้น ในแม่น้ำลำคลองจึงคากล่าฯ ไปด้วยนกกระสา
นกกาหน้า นกกระทุง เปี๊คและนกน้ำอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก
เที่ยวหาปลาเป็นอาหารทั้งกลางวันและกลางคืน ปลา-
นางส่วนตกลงตกลอยู่ในห้องหุ่ง ในบ่อหนองและบึงธรรมชาติ³⁶

5.2.1 ประเภทของสัตว์น้ำจืด

ตามแม่น้ำลำคลองและหนองบึงของอาณาจักรไทยมีปลาหลายชนิด ที่ปalaเล็กน้ำจืดมาก ก็ได้แก่ปลากระโ Aleks ปลากราย ปลาแมงฟู ปลาบึกเป้า ปลาช่อน ปลาดุก ปลาหม้อ ปลาไหล นอกนั้นก็มี กุ้งก้ามgram สำหรับปลาช่อนนั้นชาวไทยนิยมเอาใส่เกลือตากแเดดเก็บไว้กินได้ทั้งปี และ “มี ชูกชุมเหลือเกิน จนต้องทำเป็นปลาแห้งส่งไปขายเมืองจีน สิงคโปร์ และชวา”³⁷ ถือกันว่าเป็นอาหารที่ “ไม่แสง และคนที่เป็นไข้ทุกชนิดบริโภคได้”³⁸

สำหรับกุ้งก้ามgramนั้น ปalaเล็กน้ำจืดมีชูกชุมมากในแม่น้ำ และเป็นอาหารประจำของ ราชธานีไทยที่เดียว ที่จันทบุรีเข้าพบว่ามีการจับสัตว์น้ำในล้าน้ำกันมาก ส่วนมากชาวไทยที่นั้น นิยมตกกุ้ง ซึ่งมีอยู่ชูกชุม และใช้เป็นอาหารประจำของพวากชนบ้าน การตกกุ้งนั้นใช้ตกด้วยเบ็ด เด็กคนหนึ่งอาจจะตกได้ถึงวัน 100 ตัว³⁹

สำหรับปลาไหล ก็ใช้เป็นอาหารที่มีสวิเศษ ปalaเล็กน้ำจืดกว่าคนไทยจะนำไปแกงเผ็ด ใส่กระเทียม ดีปลีกับใบกระเพรา “เป็นอาหารวิเศษและเอื้อดอร้อยนัก”⁴⁰

จุดประสงค์ในการจับสัตว์น้ำจืด เห็นจะได้แก่ใช้เป็นอาหารประจำวันนั้นเอง แต่ก็มีมากเหลือรับประทานก็จะตากแห้งเก็บไว้ ซึ่งทุกคนก็จะปฏิบัติเหมือน ๆ กัน คือหลังจากน้ำที่ท่วมได้ลดลงแล้ว แม่น้ำลำคลองและหนองปอจะเต็มไปด้วยปลา ทุกคนจึงจับไว้ใช้ทำการตลาดปีเข้าจะขาดเกลี้ด แซ่น้ำเกลือไว้หนึ่งคืน รุ่งขึ้นก็เอาออกล้างน้ำตากแดดไว้บนตะแกรงไม้ไผ่สักสามสี่วันก็แห้งสนิท แล้วเก็บไว้ใช้บริโภคได้ ปลาเล็กกว่ามีความเห็นว่าปลาแห้งมีรสชาติดลัดหมูแฮม เป็นอาหารที่สะอาด บางคนชอบมากกว่าเนื้อสดหรือปลาสดเสียอีก ปลาแห้งที่ทำจากปลาช่อน ได้รับความนิยมจากชาวต่างประเทศ เพราะได้ส่งเมินสินค้าออกไปยังเมืองจีน สิงคโปร์ และชวา⁴²

5.2.2 เครื่องมือและวิธีจับสัตว์น้ำจืด

เครื่องมือและวิธีจับสัตว์น้ำจืดมีมากหลายประเภทเหลือเกิน แต่มีอยู่ไม่กี่ประเภทที่ใช้กันทั่วไปได้แก่ เบ็ด สวิง แทะ ม่อง ฉมวก ไซ สุ่ม และตะแกรง สำหรับเครื่องมือประเภทอื่น ๆ ก็จะได้นำมาเสนอในที่นี้ด้วย ได้แก่ เรือแพพาน เรือแทะโปง เรือแทะหอด เรือช้อนใหญ่ เรือช้อนเล็ก ข่ายดักปลาตะเพียน แทงกรอบ ลอบยืน ลอบนอน ดักตุ่ม ดักไซ ดักสัน เป็ดدوا ตกเบ็ดปลาหาง-แมลงภู่ สวิงกุ้ง สวิงปลา อวน เชงลง* ยกยอด ก้ากจัน ชนาง** ตกเบ็ดทรง โพงพาง ยกยอดช้อนช่อ จีบ*** กัตรา**** ลอบพายและช้อนloyสัน⁴³

5.2.3 การจับสัตว์น้ำเค็ม

แหล่งจับสัตว์น้ำเค็มได้แก่บริเวณที่ติดกับทะเล ได้แก่แนวชายฝั่งทะเลจันทบุรีที่บาง-ปลาสร้อย (อยุธยาชลบุรี) มหาชัย สัตว์น้ำที่มีมากในอ่าวไทยได้แก่ ปลาทูซึ่งมีมากແถวปากน้ำที่ซ่องแคบระหว่างเกาะต่อเกาะเป็นอันมากແบบจันทบุรีมีปลาโลมาหัวนาตร ปลาโอ ปลาดาวดาว ฯลฯ ชูกชุม ที่ปากน้ำมีปลากระเบน ปลาจะละเม็ด ปลาแซลมอน แต่ปลาที่ชูกชุมมากที่สุดคือปลาทู⁴⁴ นอกจากนี้ก็มีปลาทูเรา ปลากระพง ปลาหางกิ่ว ปลาแม่น้ำ นอกจากปลาแล้ว ก็มีกุ้งเคย หอยประเภทต่าง ๆ ได้แก่ หอยแครง หอยกระพง หอยหลอด และหอยแมลงภู่ ปลาหมึก และปลิงทะเลก็มีการจับกันมาก

* ดูคำอธิบายศัพท์ในอภิธานศัพท์หน้า 603

** ดูคำอธิบายศัพท์ในอภิธานศัพท์หน้า 603

*** ดูคำอธิบายศัพท์ในอภิธานศัพท์หน้า 603

**** ดูคำอธิบายศัพท์ในอภิธานศัพท์หน้า 603

สัตว์น้ำเดิมบางประเภทที่ควรนำมากรล่าไว้ได้แก่

กุ้งทะเล เป็นทรัพยากริสสำคัญของราชภาร และทำเป็นสินค้าได้ใหญ่โต กุ้งเคยใช้ทำกะปิ ซึ่งนิยมใช้บริโภคกันหัวไป วิธีทำกะปิใช้อวนเล็ก ๆ ถักด้วยเส้นไหมไสหรือข้อนอางค์ฟอยหรือ กุ้งเคยมาร่วมไว้มาก ๆ แล้วเคล้าเกลือหมักลงในถังไม้ร้อนจนเกิดอาการหมัก และออกกลิ่นเน่า แล้วจึงให้คนหลาย ๆ คนลงยื่นด้วยเท้าให้แหลก จะได้ของดหนึ่งยาวเป็นแบ่งชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่กี่วัน ต่อมาก็ออกเป็นสีขาว แล้วก็นำลงบรรจุในส่องออกตลาด ของที่บุดหนี่ยวชนิดนี้มีรสเด็ดจัด เพดอ่อน ๆ เป็นที่นิยมมากของชาวไทย “เมื่อไม่มีกับข้าวอื่น แม้จะปีกฉุกข้าว ก็ยังกินได้”⁴⁵

บุ มืออยู่หลาຍชนิด ชนิดตัวใหญ่ใช้จับด้วยวิธียกยอดริมแม่น้ำใหญ่ใกล้ปากอ่าวหรือ ในลำคลองที่ใกล้ ๆ กับทะเล ส่วนชนิดตัวเล็กมีชูกชุมในแพน้ำตื้น ใช้ช้อนด้วยตะกร้าหรือปูงกี แต่โดยที่ปูพวงนี้มีเนื้อน้อย คนไทยจึงมักจะเอาลงดองในน้ำปลาหรือหมักน้ำเกลือ จนกระทั้งมี สภาพครึ่งดิบครึ่งเน่า เมื่อจะบริโภคปูเล็ก ๆ เหล่านี้ ก็จะเอาขึ้นมาจากน้ำปลาหรือน้ำเกลือ “บีบมะนาวแล้วก็หักก้ามไปดูด”⁴⁶

ปลิงทะเล มีขนาดใหญ่ และยาวเท่าสามเณ ชาวประมงจะเหวาะเครื่องในออก แล้วนำไปตากแห้ง กลายเป็นรูปคล้ายสายหนังแห้ง เป็นส่วนประกอบสำคัญในการปรุงแกงจืดของ ชาวจีน⁴⁷

หอย ชายทะเลในอ่าวไทยมีหอยนานานิดอุดมสมบูรณ์ที่เดียว เช่นหอยนางรม หอยแมลงภู่ เป็นต้น สำหรับหอยนางรมมีเป็นจำนวนมาก แต่คนไม่นิยมรับประทานเพราะมันเย็นกินไป และย่อยยาก ส่วนหอยแมลงภู่นั้นคนนิยมรับประทาน วิธีจับก็คือ ชาวประมงจะเอาหลักไปปักเป็น กิ่วแควเป็นพัน ๆ หลักตามริมน้ำชายทะเลเพื่อให้หอยแมลงภู่เกาะ ปรากฏว่าทึ่งไว้เป็นเวลา เพียง 2 หรือ 3 เดือนเท่านั้น หอยก็จะมาเกาะเพิ่มจำนวนเป็นอันมาก เมื่อถอนหลักขึ้นจะได้หอยแมลงภู่รวมกันหนักตั้ง 200 - 300 ลิตร ยังมีหอยอีกประเภทหนึ่ง แต่ไม่ได้นำมารับประทาน นั้นคือ หอยมุก มีการหมอยมุก เพื่อชักเอาไข่มุกเม็ดเล็ก ๆ หรือนำไปประกอบสิ่งประดับมุกบ้าง ถือเป็น อุตสาหกรรมประมงหนึ่งของชาวไทยและเขมรบางหมู่⁴⁸

5.2.4 เครื่องมือจับสัตว์น้ำเดิม

มีมากมายหลาຍประເກທ ໄດ້ແກ່ ຮັວປະກັກໂຄກ ຮັວປະກັກປາ ເຮືອຄລອມອວນ ຮັວໃຊໝານ ເບີດລາກ ສູ້ກັນຮັວໃຊໝານຫາງ ທີ່ໂພງພາງ ຮັວກາງເຄຍບາງເຫັນ ກອດແທກເລ ເບີດຖຸເຮາ ແກງຮັວຢູ່ ສອງຄົນເລາກອວນ ເບີດວາງຕັບ ຂ້ອນກຸ່ງຂ້ອນປາ ຮຸນກຸ່ງທະເລ ຮັວໂພງພາງລາກປາໄນຄລອງ ຮັວໂພງພາງ ລໍາແມ່ນໍ້າ ຮັວດັກປູ່ ປະກັກໂຄກລາກເຮືອຄລອມ ໄສກຸ່ງໄສເຄຍ ຮັວກາງກຸ່ງກາງເຄຍ ເບີດລາກກະເບີນ

เบ็ดส่องะพง เบ็ดราวปลาหางกิว เม็ดสายปลาหางกิว แทงปلامัวน้ำ อวนrade รั้วไชนา-
กลางคลอง รั้วไชนาริมคลอง ฉลอมกุเรา ປະກັກຄອກະພง ຂຸດນ້ອຍໄສເຄີຣິມຜັງ ກະດານ
ໄສຫາເຄຍ ກະດານລັວໜໍາກ ຂຸດໜ່ອຍປາກເບີດ ດມວກ ສວິງດັກກຸງ ເປົດວາສາລາກເບີດ ເຮືອຫາຫຍອຍແຄຮງ
ເຮືອຫາຫຍອຍກະພง ເຮືອຫາຫຍອຍຫລອດ ເຮືອຫາຫຍອຍແມລງກູ່ ລະມູຈັນນ້ຳແທ້ງມີປຶກໄມ່ມີເຜືອກ ລະມູຈັນນ້ຳລືກ
ມີເຜືອກມີກັນມີປຶກ ເຜືອກໂປ່ຈັນນ້ຳແທ້ງ ເຜືອກຮັງມີກັນຈັນນ້ຳໄມ່ແທ້ງ ອວນຮັງ ອວນຕີເຄຍ ອວນລາກປິລິງ
ແຫລນແທງປິລິງໜັກແທງປິລິງຈັບປິລິງ ຜັກແທງກະຈັບ ແລະອວນໄສ້ຮັງຈັບປິລິງໜັກແທງລາກຄລອງ
ຮົມຄລອງ⁴⁹

5.2.5 การจับสัตว์น้ำเค็มในสมัยรัชกาลที่ 5 (โดยเฉพาะที่เมืองจันทบุรี)

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ ทรงทดสอบการจับสัตว์น้ำที่จังหวัดบุรีรัมย์ใน พ.ศ. 2419 ทรงบรรยายไว้ว่า การจับปลาในเมืองนี้ ใช้ลากอวน ลากเบ็ด ยกยอ โขงพาง เมื่อันที่อื่น ๆ แต่มีสิ่งแปรถอยู่ประการหนึ่งคือที่โขงพางนั้นซึ่งชาวเมืองจังหวัดบุรีรัมย์จะน้ำนั้นเรียกว่าใช้มาน เพราะใช้รั้วปักเป็นปากชะนาก ไว้ซ่องข้างใต้น้ำซ่องเดียวเฉพาะปากโขงพาง ๆ น้ำก็เหมือนกันกับโขงพางตามที่อื่น ๆ ปลาทั่วไปที่ชูกชุมในปากอ่าวคือปลาอินทรี ปลาดาบลารา ปลากรู เปรี้ยว ปลาจะละเม็ด และปลาอื่น ๆ แต่ปลาทูไม่มีมาถึงอ่าววนนี้ ปลากะละเม็ดน้ำมีขนาดใหญ่กว่าปลาในอ่าวปากน้ำเจ้าพระยาเสียอีก⁵⁰

การจับปู ที่จันทบุรีนั้น พากญวนเข้ารีตส่วยกฤษณาเป็นผู้ทำ วิธีจับทำดังนี้ใช้แร็งบึกเรียง ๆ ห่างกันประมาณ 4 - 5 วา เมื่อเวลาจะซักแร็งต้องซักขึ้นมาโดยเร็ว ถ้าซักขึ้นช้าหรือลากเบา ๆ ก็จะตกปูไม่ได้ ลักษณะของคันแร็งยาว 8 ศอก ตัวแร็งถักด้วยป่าน กว้างประมาณกำหนึ่งวงแร็งไว้เรีย ๆ กับพื้นดิน มีเหยือกเที่ยวก้อนโต ๆ ถ้าปูมากินเหยือกแล้วซักแร็งขึ้น ปูก็จะติดขึ้นมา กับแร็ง เพราะขัดอยู่ในช่องตาแร็ง ถ้าซักขึ้นช้าก็หลุดไปเสีย ปกติที่จับปูใช้เรือ 2 ลำ แร็งลําละ 2 อัน ซักได้วันหนึ่ง 200 ตัวเศษ เหยือกที่ใช้นั้นเป็นเนื้อไก่สด ใช้ไก่วันละ 4 ตัว เพราะไก่ราคากูกกว่าไก่ที่กรุงเทพฯ ปูขายได้ราคาร้อยละ 2 สลึงเพื่อง⁵¹

ให้แหล่งไปลงที่ เยื่อเคลที่ผึ่งไว้บนหลังคานั้น ทิ้งไว้ 3 - 4 วัน จึงเก็บเข้าถังเข้าถุงไว้ นำเคลยันน์ เป็นของดี ชาวเมืองจันทบุรีเรียก “น้ำเคลตก” ใช้กันทั่วเมือง⁵²

ส่วนเยื้อเคย়েแก়েন্নান্নทำที่อ่าวเบริต ริมแหลมญู วีธิทำดังนี้คือ ลงโวนตาที่ ๆ เพราะกุ้งเยื้อเคย়েนี้ตัวขันดาเท่ากุ้งฟอยเค็ม แล้วเกลี่ยกุ้งเคลนนลงในถังใหญ่หรือสังเวียนทำด้วยใบจากแล้วโรยเกลือเป็นชั้น ๆ คลับกับเคย়์คนละชั้น หมักไว้หนึ่งคืน แล้วคนที่ทำกีสวารองเท้าไม้ลงเหยียบย้ำให้ละเอียด แล้วนำขึ้นร้านผึ่งไว้ให้น้ำตก เช่นเดียวกับเยื้อเคย়์ที่ได้กล่าวมาแล้ว⁵³

ส่วนการจับปล่าน้ำจืดที่เมืองนี้ ก็ใช้แท่ ใช้คัดช้อน ตกเบ็ดและเหมือนกัน ๆ แต่ที่จังหวัดบุรีนีปล่าน้ำจืดไม่ค่อยจะบริบูรณ์

5.3 นโยบายของผู้ปกครองในการจับสัตว์น้ำ

ในการประกอบอาชีพจับสัตว์น้ำ รัฐบาลได้เรียกเก็บผลประโยชน์จากการจับสัตว์น้ำ เรียกเป็นอากรค่าน้ำ คิดเป็นตัวเงิน ผู้ที่ทำหน้าที่เก็บเงินให้หลวงนั้น เรียกว่า นายอากร ดังนั้น แต่โบราณมา ได้ตั้งให้นายอากรเรียกอากรค่าน้ำ เก็บจากราชภูมิบวรดาไปหาปลาในทะเล แม่น้ำลำคลองบึงบ่างที่เป็นทางน้ำใหญ่ และห้วยหนองน้ำ บรรดาที่มีอยู่ในพระราชอาณาจักร การเก็บอากรนั้นก็ให้เก็บตามกำหนดเครื่องมือใหญ่และน้อย แรงหรืออ่อนต่าง ๆ กัน ตามที่ รัฐบาลได้กำหนดไว้ จำนวนเงินค่าน้ำซึ่งนายอากรเก็บได้แล้ว และสั่งเข้าห้องพระคลัง แต่ก่อน ปีหนึ่งถึง 700 ชั่งเศษ มาจนถึงต้นแผ่นดินรัชกาลที่ 3⁵⁴

ในการที่นายอกรถมีสิทธิและหน้าที่เก็บอาการดังกล่าว ในสมัยรัชกาลที่ 3 นายอกรถจึงสามารถหาผลประโยชน์ในแบบอื่นที่เกี่ยวข้องได้ คือมีการตัดตอนขายหนองคลองบึงบางเป็นคลองเขิน ให้แก่ราชภูมิเป็นเจ้าของที่ต่าง ๆ ผู้ซื้อตอนหั้งปวงนั้นเจึงปิดทำบัณฑงะบังรังเพื่อกันคลองบึงบางรุกรามເກาลกักขังไว้ในส่วนของตัว ๆ ปลาจะว่ายไปมาตลอดได้ในที่มีน้ำหั้งปวงตามธรรมชาติก็ไม่ได้ มิหนำซ้ำยังเป็นอุปสรรคต่อการเดินเรืออีกด้วย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ต้องการมีเมตตาภักดีตัว และแก้ไขการคมนาคมทางเรือ จึงโปรดให้ข้าหลวงไปเปิดทำบัณฑงะบังรังเพื่อกันหนองคลองเขินบึงบางเป็นคลองเขินหั้งปวงหั้งเลี้ยง และห้ามปราบราชภูมิไม่ให้ลงกระบังรังเพื่อกันดังนั้นต่อไป แล้วสุดท้ายของนายอกรถลงว่าให้เก็บค่าน้ำแต่โดยพิกัดตามเครื่องมือปั่งเดียว อย่าตัดตอนขายต่อไปเลย

ภายหลัง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงเห็นว่าการที่เก็บค่าน้ำเป็นเหตุให้คนหาปลามากขึ้น เกรงจะเป็นบาปมากขึ้น จึงโปรดให้ยกอาการค่าน้ำเสียเลย หมายความว่าราชภรรยาที่จับสัตว์

น้ำทั้งปวงไม่ต้องเสียการแต่อิ่งได้เลย เพราะเห็นว่าเงินที่ขาดไปนั้นก็ไม่สำคัญ เพราะมีการตั้งภาษีอากรอีกมากหลายอย่าง ก็สามารถเก็บเงินภาษีอากรรายใหม่ ๆ มาจับจ่ายใช้สอยในราชการแผ่นดินแทน การที่ทรงยกเลิกก็เพื่อจะไม่ให้ราชภูมิผู้อื่นมาสั่งว่า ก็ต่�建วัติที่เกิดขึ้นไม่เป็นไปตามที่ประสงค์ เพราะการที่ทรงยกเลิกอากรค่าน้ำ 700 ชั่งเศษนั้น ก็ไม่ได้ทำให้ปลาตายน้อยลง แต่อย่างใด ราชภูมิยังคงหาปลาอย่างเดิม หรือมีผู้ที่แต่ก่อนไม่ได้หากินด้วยปลา ครั้นเห็นว่าภาษีอากรไม่มีเกี่ยวข้อง ก็กลับหากินด้วยการหาปลามากขึ้น จนปลาเหลือกิน ต้องบรรยายไปขาย เมืองอื่นหลายลำสำเภาทุกปีอีก จึงไม่เป็นประโยชน์แก่สัตว์เดร็จจานดังที่ทรงพระประสงค์ นอกจากนั้น ก็ไม่เห็นเป็นคุณความเจริญแก่พระพุทธศาสนาด้วย เสนนาบดีผู้ใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 4 ก็กราบบังคมทูลให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เรียกค่าค่าน้ำดังที่เคยปฏิบัติมา ในสมัยนี้จึงมีนโยบายเกี่ยวกับการจับสัตว์น้ำดังนี้⁵⁵

1. ทรงฟื้นฟูอากรค่าน้ำ ซึ่งเคยเลิกมาแล้วในสมัยรัชกาลที่ 3 ให้เรียกอากรค่าน้ำ จากราชภูมิที่หาปลาตามพิกัดเครื่องมือ เป็นจำนวนขึ้นท้องพระคลังเพียง 400 ชั่งเศษ สำหรับใช้ในราชการแผ่นดิน
2. ห้ามนายอากรและราชภูมิปิดกระบังรังเพือก กันทำงานบดดตอนขายลำแม่น้ำลำคลอง ที่เป็นทางน้ำใหญ่ ที่ราชภูมิไปมาได้ ไปห่วงกันเอาเป็นอาณาประโยชน์ส่วนตัวผู้เดียว
3. ลำคลองที่เข้าทุ่งเข้านา เมื่อฤดูน้ำมากเรือราชภูมิไปมาได้ มิให้นายอากรห่วงห้าม ให้ราชภูมิหักน้ำได้ทั่วทั้ง กัน เมื่อน้ำลดคลองแห้งเป็นตอน ๆ เมื่อน้อยอย่างหน่อง เรือไปมาไม่ได้แล้ว กับหน่องและบึงในท้องทุ่ง ให้นายอากรรักษาเป็นของนายอากรทำไปตามเดิม อย่าให้ราชภูมิบังอาจและลักลอบทำปลาในหนองในบึง และลำคลองแห้งเป็นตอน ซึ่งเป็นของนายอากรเป็นอันขาด ถ้าราชภูมิหักน้ำ ก็ให้ไปตกลงกับนายอากร นายอากรจะยอมให้ก็ได้ไม่ยอมให้ก็ได้
4. กรณีลำแม่น้ำใหญ่เมื่อถึงฤดูน้ำลดแห้งเป็นห่วงเป็นตอน เมื่อน้อยอย่างลำแม่น้ำเมือง ลพบุรีนั้นก็ยังคงเป็นแม่น้ำเหมือนน้ำไม่แห้ง เพราะมีน้ำไหลตลอดไปตามบ้านเรือนราชภูมิเป็นอันมาก ห้ามมิให้นายอากรและราชภูมิห่วงห้ามไว้แต่ผู้เดียว ให้ราชภูมิหักน้ำได้ทั่วทั้งหมดเหมือนเมื่อน้ำไหลอยู่ เป็นนิตย์
5. จัดให้มีผู้ตรวจสอบราชภูมิ อย่าให้มีการปิดกระบังรังเพือกดดตอนขายสืบไป

นอกจากนี้ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ยังมีกฎหมายห้ามที่ผู้ปกครองประเทศประกาศ แก่ราชภูมิให้ทราบทั่วทั้ง มีอยู่ 3 เรื่องคือ วัน เวลาที่ห้ามจับปลาผ่าสัตว์เด็ดขาด และสถานที่ ที่ห้ามจับสัตว์น้ำเด็ดขาด รวมทั้งประเภทของสัตว์น้ำที่ห้ามจับด้วย

สำหรับวันและเวลาหนึ่งก็คือทุกวันพระของเดือนไม่ว่าจะเป็นข้างขึ้นหรือข้างแรม ทุกคนจะงดเว้นจากการทำงานหนัก จะไปวัดเพื่อทำบุญชูชาพระ การตกปลาสัตว์เป็นอันห้ามอย่าง กวดขันมาก ปลาลงักษ์มากกว่า จะไม่มีเนื้อหรือปลาสดขายที่ตลาดเลย ผู้ใดจะเมิดจะถูกปรับใหม่และอาจถูกโนยอีกด้วย⁵⁶

ส่วนสถานที่ ๆ ห้ามนั้นเป็นพระราชนิพัทธ์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ คือห้ามห้ามห้าม ห้ามปลาใน “เขตเสนาศิลป์” เขตเสนาศิลป์นี้แต่ก่อนปักไว้เป็นอาตราพื้นที่ห้ามความพินาศทุกทิศในเขตพระนคร ถ้าได้การทำปานาติบาน (ฆ่าสัตว์) ในเขตพระนครแล้วให้กรรมเมืองจับแล้วปรับเงาทราย ทำวัด⁵⁷ สำหรับเสาที่ปักนี้ นายจันทร์ ครอว์เฟรดก์ได้เคยเห็นเมื่อคราวที่ได้เที่ยวคลองบางกอกใหญ่ คลองหลวง และคลองด่าน แต่เขานอกจากว่าเป็นเสาไม้ท้าสีขาวปักคู่กันคนละฝั่งคลอง คนนำเที่ยว ซึ่งแจ้งให้เข้าฟังว่าเป็นหลักเขตห่วงห้ามการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ราชภูมิจะจับกุ้งปลากภายในเขตห่วงห้ามไม่ได้เป็นอันขาด⁵⁸

สัตว์ที่ห้ามราชภูมิได้แก่เต่า ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ โปรดเกล้าฯ ให้มีตราออกไป ให้กรรมการเมืองฝ่ายตะวันออกซึ่งขึ้นกรมท่าแต่งกองจับออกจับผู้คนที่ “หาฟองจันและเม็ดในชัลเล” (ฟองเต่า) ถ้าจับได้ให้อเเต้มมาลงโทษและเรียกค่าปรับใหม่โดยสมควร ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงสืบทอดนโยบายดังกล่าวด้วยการที่ทรงกำชับผู้ว่าราชการ- เมืองกรรมการให้ไปกำชับขุนรักษาสมุทรคิรินนายอกรรักษาภาระในทะเบียนจังหวัดและพระคร พวากของนายอกรรักษาสมุทรคิรินและพระครพวากม่าตัวเต่า ตัวกระซิช้อศัยที่ฝังและที่เกาะ เอกมาฝ่ากินหรือซื้อขาย ซึ่งจะทำให้ ตัวเต่าและตัวกระซิช้อศัยพันธุ์ไปได้ แต่ให้หงับบำรุงให้เกิดพิชพันธุ์ขึ้นใหม่ๆ ถ้ามีผู้ฟ้องร้องว่า ขุนรักษาสมุทรคิรินและพระครพวากม่าตัวเต่าและตัวกระซิช้อศัย พิจารณาพบว่าเป็นความจริงก็ จะทำโทษให้จงหนัก⁵⁹

อื่นๆ ในสมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงพระราชนิพัทธ์ว่าการที่มีนาย อกรรักษาสมุทรคิรินและพระครพวากม่าตั้งกองจับฝ่ากินเนื้อไปทำเค็มออกไปซื้อขายจนเป็นสินค้าไปได้ และคนใน กรุงเทพฯ คนหัวเมืองก็พาภันแ安东尼่าอย่างจับตัวเต่าตัวกระซิช้อศัย และซื้อขายบ้างจนตัวเต่าตัวกระซิช้อศัยจะสูญพันธุ์หมด จึงเห็นว่าที่ผ่านมาตนไม่เกิดประโยชน์แก่บ้านเมือง⁶¹ ด้วยเหตุนี้พระบาท-

สมเด็จพระจอมเกล้าฯ จึงโปรดให้มีนายอการรักษาภาระขึ้นใหม่ และในขณะเดียวกันก็ทรงกำชับให้กรรมการหัวเมือง ห้ามปราบไม่ให้ทำร้ายเต่าหรือกระดังกล่าวแล้ว

ตามเหตุการณ์ที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่าสัตว์น้ำยังไม่ได้รับการเอาใจใส่บำรุงพันธุ์ให้เป็นระบบ เพิ่งมามีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 นี้เอง โดยปกติแล้วสัตว์น้ำต่าง ๆ ได้มีการขยายพันธุ์และเจริญเติบโตเป็นไปตามธรรมชาติ จำนวนของสัตว์น้ำจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของอาหารและน้ำที่มีอยู่ตามแหล่งน้ำในแต่ละปี การเจริญเติบโตของสัตว์น้ำ เช่นสัตว์น้ำจีดจะเริ่มขยายพันธุ์ในฤดูน้ำหลาก ซึ่งน้ำในแม่น้ำลำคลองจะสูงขึ้นและท่วมลันฝั่งแม่น้ำจนไหลเข้าไปสู่เขตพื้นที่เพาะปลูก ระยะที่น้ำมีปริมาณมากสัตว์น้ำจะเริ่มผสมพันธุ์ และวางไข่ ลูกสัตว์น้ำที่มีขนาดยังเล็กจะต้องอาศัยอาหารตามธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องทุ่ง เช่น สาหร่าย พืชใต้น้ำ เกษรข้าว และพวงแมลงต่าง ๆ เป็นอาหาร ความอุดมสมบูรณ์ของอาหารตามธรรมชาติในช่วงเวลาที่น้ำท่วมทุ่งทำให้สัตว์น้ำเจริญเติบโต หลังจากน้ำเริ่มลดลง พากสัตว์น้ำจะไปรวมกันตามแหล่งน้ำต่าง ๆ ที่มีความลึกพอที่จะสามารถดำรงชีวิตได้ ในบางปีน้ำมีปริมาณน้อย และอาหารของสัตว์น้ำมีไม่พอ อาจทำให้สัตว์น้ำขยายพันธุ์ได้น้อยกว่าปีที่มีน้ำมาก ดังนั้นการอาศัยจับสัตว์น้ำตามแหล่งน้ำต่าง ๆ มาเป็นอาหารจึงมีความสำคัญต่อผู้บริโภคสัตว์น้ำทุกคน โดยเฉพาะราชภูมิที่มีอาชีพเป็นชาวนา ชาวไร่ นอกจากจะใช้สัตว์น้ำเป็นอาหารแล้ว ยังนำไปขายเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว อีกด้วย สัตว์น้ำที่นับว่าสำคัญได้แก่ ปลาต่าง ๆ กุ้ง ปู และหอยเป็นต้น⁶²

การขาดแคลนอาหารจากสัตว์น้ำได้เกิดขึ้นเสมอเมื่อเกิดความแห้งแล้ง และแหล่งน้ำต่าง ๆ มีปริมาณน้ำน้อยจนทำให้สัตว์น้ำไม่สามารถขยายพันธุ์และเจริญเติบโตได้ รัฐบาลได้เห็นว่าควรจะรับเรื่องให้มีการบำรุงพันธุ์สัตว์น้ำให้เจริญยิ่งขึ้น ซึ่งจะทำให้เกิดประโยชน์แก่หลายฝ่าย ทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายราษฎรด้วย ดังที่นายกสภาพแพร่พานิชย์ได้กล่าวไว้ว่า

สัตว์น้ำเช่นปูอาเป็นอาหารและสินค้าสำคัญยิ่ง
อย่างหนึ่งของสยาม นับวันแต่จะมีความต้องการ
มากขึ้นตามความเจริญของบ้านเมืองและจำนวน
พอกเมือง ลูกาเห็นว่าถึงเวลาสมควรแล้วที่จะคิด
ถึงเพาะพันธุ์สัตว์น้ำให้มีปริมาณมากขึ้น พอกับ
ความต้องการของประเทศไทย จึงได้ประชุมพิจารณาเห็น
แล้วพร้อมกันลงความเห็นว่า กระทรวงเกษตรและ

กระทรวงพัฒนาสังคมฯ ควรจะข่วยกันเบ่งงาน
ในเรื่องการรักษาพันธุ์สัตว์น้ำและร่างประการจัดหน้าที่
ราชการ⁶³

เดิมตามความในพ.ร.บ.อาการค่าน้ำ ราชการแผนกบำรุงรักษาสัตว์น้ำเป็นหน้าที่ของเสนาบดีผู้บัญชาการสรรพากรคือเสนาบดีกระทรวงพัฒนาสังคมฯ งานที่ได้ปฏิบัติไปแล้วคือพิทักษ์รักษาภัยให้ที่จับสัตว์น้ำและพันธุ์สัตว์น้ำเสื่อมเสียทรุดโทรม สภาเผยแพร่พานิชย์เห็นว่า บัดนี้ถึงภาวะอันควรที่รัฐบาลจะคัดจัดเฉพาะพันธุ์สัตว์น้ำใหม่ปริมาณมากขึ้น พอกับความต้องการของประเทศเสมอไป ซึ่งจำจะต้องจัดโดยอาศัยความรู้พิเศษ สถาได้ประชุมพิจารณาเห็นว่า ควรแบ่งงานในเรื่องเฉพาะพันธุ์สัตว์น้ำให้กระทรวงเกษตรธาริการซึ่งเป็นผู้บัญชาการบำรุงรักษาทางน้ำทั่วไปอยู่แล้ว ดังนั้นจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศกระแสรบรรบมราชโองการจัดปันหน้าที่ราชการในระหว่างกระทรวงพัฒนาสังคมฯ กับกระทรวงเกษตรธาริการ ในเรื่องเฉพาะพืชพันธุ์สัตว์น้ำ พ.ศ. 2464 ให้กระทรวงเกษตรธาริการมีหน้าที่ในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำดูแลรักษาสัตว์น้ำ ในที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นที่เลี้ยงรักษาเฉพาะพันธุ์สัตว์น้ำ แนะนำกำหนดดูดที่จะให้แห่งจับสัตว์น้ำ กำหนดตราและขนาดของเครื่องมือ ห้ามการใช้เครื่องมือบางอย่างและห้ามการทำอันตรายสัตว์น้ำ เช่น วางยาเบื้อง ยาเม่า ใช้ของระเบิด วิดน้ำในที่แห่งนั้นจนแห้ง (นอกจากน้ำปลา) เป็นต้น ซึ่งเป็นการป้องกันพันธุ์สัตว์น้ำและให้กระทรวงพัฒนาสังคมฯ มีหน้าที่ปกครองที่ที่จับสัตว์น้ำ และดูแลกิจการต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวกับการเก็บภาษีอากรในการจับปลา และการเก็บเงินอากรค่าน้ำ⁶⁴

กระทรวงเกษตรธาริการจึงตั้งกองบำรุงรักษาสัตว์น้ำขึ้น และได้จ้าง ดร. ชิว แมคคอร์มิก สมิท (Dr. Hugh Mc. Cormic Smith) ผู้ชำนาญพิเศษเรื่องสัตว์น้ำชาวอเมริกัน มาเป็นผู้ตรวจสอบและวางแผนการที่จะดำเนินราชการแผนกนี้ ดร. ชิวได้ทำการสำรวจพันธุ์สัตว์น้ำทั้งในน้ำจืดและทางด้านทะเลเกือบทั่วราชอาณาจักร และได้เสนอรายงานการสำรวจพันธุ์สัตว์น้ำ ตลอดจนการอุดสาหกรรมแผนกสัตว์น้ำของประเทศไทย พร้อมด้วยโครงการและข้อแนะนําในการควบคุมบังคับบัญชาการบำรุงรักษาและการจัดให้เจริญขึ้นต่อกระทรวงเกษตรธาริการเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2468 กระทรวงเกษตรธาริการได้ทูลเกล้าฯ ถวายรายงานนี้เพื่อทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท และได้นำเสนอสภาเผยแพร่พานิชย์ เพื่อพิจารณาวินิจฉัยในการที่จะวางหน้าที่จัดการเรื่องสัตว์น้ำ สภาเผยแพร่พานิชย์ได้ประชุมปรึกษาตกลงเห็นควรให้ตั้งกรมรักษาสัตว์น้ำขึ้นกรมหนึ่งในกระทรวงเกษตรธาริการ ต่อมาจึงได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมรักษาสัตว์น้ำขึ้นในกระทรวงเกษตรธาริการ มีหน้าที่บำรุงรักษาและเพาะพืชพันธุ์สัตว์น้ำ ดูแลและแนะนำ

ในทางขยายการจับสัตว์น้ำ อันเป็นอุตสาหกรรมอย่างหนึ่งที่ให้ได้ประโยชน์ดีที่สุด ในด้านเป็นอาหารและเป็นสินค้าภายใต้กฎหมายของประเทศไทย กำหนดเขตและถูกกล่าวที่อนุญาต และกำหนดเครื่องมือสำหรับจับสัตว์น้ำ การอนุญาตและออกอาญาบัตรจับสัตว์น้ำ ส่วนการเก็บภาษีอากร และค่าธรรมเนียมในการจับสัตว์น้ำให้เป็นหน้าที่ของกระทรวงประมงลังมหาสมบัติจัดทำ เมื่อตั้งกรมรักษาสัตว์น้ำแล้วจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ ดร.ชิว แมคคอร์มิกสมิทเป็นเจ้ากรมรักษาสัตว์น้ำตั้งแต่วันที่ 27 กันยายน 2469⁶⁵

ในระหว่างที่กระทรวงเกษตรทรัพย์การกำลังเริ่มงานนำรุ่งรักษากำลังต้องการผู้มีความรู้ในวิชาการแผนกนี้เป็นพิเศษ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงสิงขลานครินทร์แสดงพระประสงค์จะประทานทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นทุนให้กระทรวงเกษตรทรัพย์การ จัดส่งข้าราชการหรือนักเรียนไปศึกษาวิชาเพาะพันธุ์ปลalien ต่างประเทศเป็นจำนวน 2 คนตลอดเวลา 6 ปี โดยมีเงื่อนไข่ว่ากระทรวงเกษตรทรัพย์การจะต้องเตรียมตั้งตำแหน่งเจ้าพนักงานเพาะพันธุ์ปลalien ใหม่ในกระทรวงเกษตรทรัพย์การไว้รับผู้ที่สำเร็จการศึกษาแล้วมา มีอัตราเงินเดือนตามที่กำหนด และจะได้ประทานเงินอุดหนุนเป็นค่าวิชาให้อีกเดือนละ 100 บาท ตลอดเวลาที่ผู้นั้นยังได้รับเงินเดือนไม่ถึง 500 บาท กระทรวงเกษตรทรัพย์การได้จัดส่งนักเรียนรุ่นแรก 2 คน คือหลวงจุลชีพพิชชาธาร (จุลวัจจนคุปต์) กับนายบุญ อินทรัมพร ไปศึกษาวิชาเพาะพันธุ์ปลalien ในสหรัฐอเมริกา สำหรับหลวงจุลชีพพิชชาธารสำเร็จการศึกษาแล้วไปดูงานในประเทศไทยญี่ปุ่น พิลลิบปินส์ และอินเดีย และยังไปตรวจศึกษาการจับปลาในอ่าวไทยและอินโดจีน ในพ.ศ. 2472 อีกด้วย ต่อมาในพ.ศ. 2473 เมื่อ ดร. ชิว สมิกกร รับถวายบังคมลาออกจาก เนื่องจากหมดสัญญาจ้างและชราภาพ กระทรวงเกษตรทรัพย์การจึงแต่งตั้งให้หลวงจุลชีพพิชชาธารรับตำแหน่งเจ้ากรมรักษากำลังตัวรัตน์⁶⁶

ใน พ.ศ. 2469 เจ้าพระยาพลเทพได้เสนอความเห็นในเรื่องที่จะจัดบำรุง พันธุ์ป่าน้ำจืด ในบึงบงบรเพ็ด โดยปรับปรุงบึงบงบรเพ็ดเป็นที่ส่วนพันธุ์ป่า โดยที่เสนอبدีกรีรวมทั้งการเพาะปลูกต้นไม้ พร้อมด้วยนาย ซี.ดี.gee (Mr. C.D. Gee) ปลัดกรมทดนำและเจ้าหน้าที่ในกระทรวงเกษตรทรัพย์การได้เดินทางไปตรวจบึงบงบรเพ็ดและวังมหากรซึ่งต่อเนื่องกันเพื่อจัดเป็นที่เพาะพันธุ์ป่าแห่งแรก ต่อมาได้สั่งให้กรมทดนำรังวัดทำแผนที่บึงบงบรเพ็ดด้วยเหตุที่บึงบงบรเพ็ดมีเนื้อที่กว้างขวาง อาณาเขตของบึงนี้ตอนใต้จัดตั้งแต่ปากน้ำโพยืนขึ้นไปทางเหนือตลอดจนซีกตะวันออกของทรงรถไฟสายไหม จนถึงสถานีคลองปลากดเป็นระยะยาวประมาณ 21 กิโลเมตร และยืนไปทางทิศตะวันออกในส่วนกว้างที่สุดประมาณ 35 กิโลเมตร จึงรวมเนื้อที่ในบึงนี้ประมาณ 500 ตารางกิโลเมตร ตามรูปของบึงนั้นด้านใต้กว้างด้านเหนือสอบเล็กน้อย มีทางน้ำไหลเข้าสู่และไหลออกจากบึงรวมหลายสาย

ไปสู่สำนักงาน พื้นของบึงตามที่เป็นอยู่โดยสภาพธรรมชาตินั้น ในฤดูน้ำก็มีน้ำเต็มแทนทั่วทั้งบึง ในฤดูแล้งน้ำลดลงประมาณ 8-9 เมตร คงเหลือพื้นน้ำเป็นสาย ๆ และเป็นทางเป็น弄สาย ๆ กันไป มีโขดและเนินดินโผล่ขึ้นเป็นตอน ๆ และระดับน้ำเวลาลดลงที่สุดน้ำตกได้ 17.56 เมตรแห่งระดับน้ำทะเล บึงบริเพ็ดเป็นบึงที่ตั้งอยู่ในตอนกลางของประเทศไทย มีอาณาเขตกว้างขวาง และโดยธรรมชาติ เป็นทำเลเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับปลาน้ำต่าง ๆ แทนทุกชนิดที่เป็นอาหาร มีปริมาณเหลือค้นค้นนา จะเข้าไปโดยทางสายน้ำต่าง ๆ เพื่อไปอาศัยวางไข่และเลี้ยงตัวอ่อน กล่าวคือเมื่อต้นฤดูน้ำมา จำนวนปลาที่อยู่ในแม่น้ำมีว่ายเป็นอันมากได้เข้าสู่บึงนี้ และได้อยู่อาศัยตลอดฤดูนี้ได้วางไข่และเลี้ยงตัวอ่อน เพราะในบึงนี้อุดมไปด้วยที่อาศัยที่สมควรต่าง ๆ เช่นมีโขดดินที่กำลังเป็นตอน ๆ และมีต้นหญ้าบางชนิดสำหรับวางไข่ และมีอาหารที่เป็นผักหญ้า และพืชผลอื่น ๆ ซึ่งมาตามกระแสน้ำ จึงนับว่าเป็นทำเลที่ดียิ่งสำหรับการเลี้ยงและรักษาพันธุ์ปลา⁶⁷

การสำรวจบึงบริเพ็ดซึ่งได้เริ่มครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2464 ดำเนินไปช้าเพราะว่างบประมาณในการนี้ยังไม่ต้องเจียดเงินรายอื่นมาใช้ ตั้งนั้นการสำรวจจึงเสร็จใน พ.ศ. 2468 ต่อมาใน พ.ศ. 2469 ดร.อิว สมิทเจ้ากรมรักษาสัตว์น้ำได้เสนอโครงการปรับปรุงบึงบริเพ็ด โดยจัดสร้างคันกันน้ำหนองดูก ฝายน้ำลัน ประตูน้ำและประตูระบายน้ำเพื่อให้บึงบริเพ็ດสามารถเก็บกักน้ำไว้ได้ตลอดปี เพื่อเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำตามธรรมชาติในภาคกลาง กรมรักษาสัตว์น้ำโดยความร่วมมือกับกรมท允น้ำจึงได้ดำเนินการสำรวจวัดและจัดการเวนคืนที่ดินที่น้ำท่วมถึงและได้ลงมือทำการก่อสร้าง ตั้งแต่ พ.ศ. 2470 และได้ดำเนินการต่อมาจนถึง พ.ศ. 2472 เสร็จตามโครงการรวมค่าใช้จ่ายในการนี้ประมาณ 452,352.56 บาท⁶⁸ สามารถเก็บกักน้ำไว้ได้ตลอดปีเป็นเนื้อที่ 132,000 ไร่ นับว่าเป็นบึงที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ได้เปิดปล่อยให้ปาน้ำจืดซึ่งเข้าไปเพาะและขยายพันธุ์ในบึงนี้ออกไปเพรพันธุ์ในน่าน้ำสาธารณะเป็นประจำทุกปี บึงบริเพ็ดที่จัดขึ้นนี้เป็นที่เพาะและบำรุงพันธุ์สัตว์น้ำแห่งแรกซึ่งในปัจจุบันนี้ เรียกว่าสถานีบำรุงพันธุ์สัตว์น้ำบึงบริเพ็ด

บทสรุป

บทนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับการประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์และการจับสัตวน้ำ ในเรื่องของการเลี้ยงสัตว์มีหลักฐานในสมัยต้นรัตนโกสินทร์คือของนาทหลวงบาลลากัวซ์ กษัตริย์ที่มีการเลี้ยงเป็ด และไก่กันจนเป็นสิ่งธรรมชาติ ที่มีมากเหลือเกินได้แก่หมากับเมว ในตำราเล่มนี้ได้กล่าวถึงการเลี้ยงสัตว์ที่มีคุณค่าสูงได้แก่การเลี้ยงโโค กระนือ การเลี้ยงช้าง-ม้า การเลี้ยงเป็ด-ไก่-สุกร การเลี้ยงใหม และการเลี้ยงครัว

ส่วนในเรื่องของการจับสัตวน้ำนั้น ก็เป็นอาชีพที่ทำกันทั่วไปทุกหนทุกแห่ง การจับสัตวน้ำมีทั้งน้ำจืดและน้ำเค็ม แหล่งจับสัตวน้ำจืดได้แก่ ห้วย หนอง คลอง บึง ทุ่งนาทุกแห่ง และในสมัยต้นรัตนโกสินทร์มีหลักฐานระบุไว้ว่า สัตวน้ำอุดมสมบูรณ์มาก เครื่องมือในการจับสัตวน้ำจืด มีมากหลายชนิด ได้แก่ เป็ด สวิง แทะ มอง ณมวา ไซ สุ่ม ตะแกรง ฯลฯ ส่วนสัตวน้ำเค็มก็จับกันแบบชายฝั่งทะเล ในสมัยนั้นในอ่าวไทยมีปลาทูชุมมาก เครื่องมือจับสัตวน้ำเค็มก็มีหลากหลายชนิด และดูจะมีมากกว่าเครื่องมือจับสัตวน้ำจืดเสียอีก

ในเรื่องการจับสัตวน้ำนี้ผู้ปกครองมีนโยบายหลายประการ ได้แก่การเรียกเก็บผลประโยชน์จากการจับสัตวน้ำ ยึดการกำหนดวัน เวลา และสถานที่ห้ามจับปลา และยังรวมถึงประเภทของสัตวน้ำบางจำพวกที่ห้ามจับด้วย ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ได้มีการเอาใจใส่บำรุงพันธุ์สัตวน้ำขึ้น และมีการจ้างชาวต่างประเทศที่มีความชำนาญมาช่วยราชการด้วย

คำถ้ามทัยบท

1. จงแสดงให้เห็นว่า โโค-กระบีอ่มีความสำคัญต่อเมืองไทยในยุคนั้นอย่างไร
2. ในสมัยรัชกาลที่ 5 รัฐบาลให้การส่งเสริมการเลี้ยงและการซื้อขายโโค-กระบีอ่ประการใดบ้าง จงอธิบาย
3. การเลี้ยงไก่ มีความก้าวหน้าในทางวิทยาการอย่างไรบ้าง จงอธิบาย
4. ผู้ปกครองในสมัยรัชกาลที่ 3 และ 4 มีนโยบายประการใดบ้างต่อการจับสัตว์น้ำเป็นอาชีพของราชภูมิชาติไทย
5. จงแสดงให้เห็นถึงวิธีการต่าง ๆ ของรัฐบาลในรัชกาลที่ 6 และ 7 ในการบ่ารุงพันธุ์สัตว์น้ำมาให้ครบถ้วน
6. เหตุใดบึงบรเพ็จึงเหมาะสมที่จะเป็นที่ส่วนพันธุ์ป่า

เชิงอรรถ

1. ป้าลเลกัวซ์, เรื่องเดิม, หน้า 14.
2. เรื่องเดียวกัน, หน้า 144.
3. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน
4. เรื่องเดิม
5. เสถียร ลายลักษณ์และคณะ, “ท้องตราว่าด้วยโโคกระเบื้อ จ.ศ. 1238”, ประชุมกฎหมายประจำศก, เล่ม 8 หน้า 166.
6. เรื่องเดียวกัน, หน้า 169.
7. สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เอกสารตรวจสอบการเมืองนครไชยศรี (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภาก, 2511), หน้า 18-9.
8. สมชาย หลังหมอยา, “ปัญหาชาวนาและนโยบายของรัฐบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”, วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521, (อัดสำเนา), หน้า 163.
9. ห.จ.ช. เอกสาร ร.5 .3.2 ก/12 หนังสือพระที่จักรกำจดผู้ว่าราชการเมืองธัญญบุรี ทูลกรมหลวงนราธวรรฤทธิ์ เสนอบดีกรีพระทรงครับกล 3 ต.ค. ร.ศ. 121 อ้างในสมชาย หลังหมอยา, เรื่องเดิม, หน้า 164.
10. เจ้าพระยาทพารวงค์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3, (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภาก, 2504), เล่ม 1, หน้า 196.
11. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน
12. ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2404, หน้า 391.
13. ห.จ.ช. เอกสาร ร.5 กษ 10/1, เรื่อง “ໄຕສວນຄວາມຮູ້ນຍເຈີຍໃນກາຣເພະປຸກ” อ้างในพวงเพชร สุรัตนกิจกุล, “ເບີຍບໍ່ເຫັນພລງນຂອງເສນາບດີກະທຽວເກະທາຣິກາຣ (ພ.ສ. 2435-2475 (ค.ศ. 1892-1932)”, วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516, (อัดสำเนา), หน้า 80.
14. พวงเพชร สุรัตนกิจกุล, เรื่องเดิม, หน้า 113.
15. เสถียร ลายลักษณ์และคณะ, “ร่างท้องตราประกาศพระราชทานตัวพิมพ์หัวเมืองขึ้นนอก”, ประชุมกฎหมายประจำศก, เล่ม 8, หน้า 172-3.
16. เรื่องเดียวกัน, หน้า 174.
17. “พระราชบัญญัติโโค-กระเบื้อ” เรื่องเดิม, เล่ม 8, หน้า 175.

18. เรื่องเดียวกัน, หน้า 178.
19. เศกษย์ ลายลักษณ์และคณะ, “ประกาศกรมพระนครบาล”, เรื่องเดิม, เล่ม 11, หน้า 258.
20. ห.จ.ช.เอกสาร ร.5 ค 142 ก./22 เรื่องจะเพิ่มภาษีค่าโถที่ส่งออกไปต่างประเทศแล้วจะตั้งโรงฆ่าสัตว์ด้วย
21. พวงเพชร, เรื่องเดิม, หน้า 132 .
22. เศกษย์ ลายลักษณ์และคณะ, “ประกาศกรมศุลกากร”, เรื่องเดิม, เล่ม 11, หน้า 245.
23. ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2404, หน้า 68 .
24. ปานเล็กว์, เรื่องเดิม, หน้า 144 .
25. เรื่องเดียวกัน, หน้า 145.
26. ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2408-2411, หน้า 240.
27. พวงเพชร เรื่องเดิม, หน้า 113 .
28. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน
29. ห.จ.ช. เอกสาร ร.5 กช.8/2, เรื่อง “ทำใหม” อ้างในพวงเพชร, เรื่องเดิม, หน้า 78.
30. ห.จ.ช. เอกสาร ร.5 กช.8/1, เรื่องรายงานพระองค์เพื่อรายงานมิสเตรอร์โตบามาเรื่องทำใหม อ้างในพวงเพชร, เรื่องเดิม, หน้า 78 .
31. พวงเพชร, เรื่องเดิม, หน้า 113 .
32. เรื่องเดียวกัน, หน้า 80 .
33. ปานเล็กว์, เรื่องเดิม, หน้า 90 .
34. เรื่องเดียวกัน, หน้า 176-7 .
35. เรื่องเดิม, หน้า 13 .
36. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน
37. เรื่องเดิม, หน้า 177.
38. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน
๓๙. เช่นเดิม, หน้า ๑๗๑ .
40. เรื่องเดิม, หน้า 178 .
41. เรื่องเดิม, หน้า 331 .
42. เรื่องเดิม, หน้า 177 .
43. ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2404, หน้า 173-4.

44. ปาลเลก้าร์ช, เรื่องเดิม, หน้า 173-4.
45. เรื่องเดิม, หน้า 174-5 .
46. เรื่องเดิม, หน้า 175 .
47. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน
48. เรื่องเดิม, หน้า 179 .
49. ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2404, หน้า 176-7.
50. พระบาทสมเด็จพระปูชนียอดุจจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “สุดจประพานั่นบุรี”, ขุนนุมเรื่อง อันบุรี, หน้า 161
51. เรื่องเดียวกัน, หน้า 131 .
52. เรื่องเดียวกัน, หน้า 161-2 .
53. เรื่องเดิม, หน้า 102 .
54. ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2404, หน้า 166 .
55. เรื่องเดียวกัน, หน้า 170 .
56. ปาลเลก้าร์ช, เรื่องเดิม, หน้า 227.
57. อัทธิธรรมเนียบมต่าง ๆ, เลมจบ, หน้า 199.
58. Crawfurd, *op. cit.*, pp. 129-30 .
59. อัทธิธรรมเนียบมต่าง ๆ, เลมจบ, หน้า 199.
60. เรื่องเดียวกัน, หน้า 227.
61. เรื่องเดิม, หน้า 224 .
62. พิชัย สิงห์ทอง, เรื่องเดิม, หน้า 93.
63. ห.จ.ช. เอกสาร ร.6 กษ.2/16 หนังสือนายกสภาพแพร่พาณิชย์กราบบังคมทูล รัชกาลที่ 6 วันที่ 15 กันยายน 2464 อ้างในพิชัยสิงห์ทอง เรื่องเดิม, หน้า 93.
64. ห.จ.ช. เอกสาร ร.6 กษ.2/16, เรื่องประกาศเรื่องเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ อ้างในพวงเพชร, เรื่องเดิม, หน้า 166 .
65. พวงเพชร, เรื่องเดิม, หน้า 167.
66. เรื่องเดียวกัน, หน้า 168
67. ห.จ.ช. เอกสาร ร.7 กษ.6/1, เรื่องบึงบรเพ็ด อ้างในพวงเพชร, เรื่องเดิม, หน้า 169 .
68. ห.จ.ช. เอกสาร ร.7 กษ.7/1, เรื่องจัดการรักษาพันธุ์สัตว์น้ำและรายงานดร.สมิต อ้างในพวงเพชร, เรื่องเดิม, หน้า 170 .